
САМОЙЛОВА І.В.,
кандидат педагогічних наук
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-
педагогічна академія»
Харківської обласної ради,
м. Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті розглянуто суть навчальної мотивації молодших школярів, як підґрунтя розвитку позитивних мотивів навчання. Проаналізовано наукові підходи до визначення сутності понять «мотивація», «мотивація учіння», «навчальна мотивація». Визначені групи прийомів та методів стимулювання учнів, які сприяють розвитку самооцінки та корекції діяльності, самостійному здійсненню переносу знань і умінь у нову ситуацію, розвитку здібностей та формування самостійності. Обґрунтовується необхідність навчальної мотивації у молодших школярів. Розглянуто форми організації навчальної діяльності учнів, які сприяють формуванню розумової діяльності учнів щодо засвоєння знань, застосування засвоєних знань і самостійного отримання знань, розвитку його мислення.

Ключові слова: мотивація, мотивація учіння, навчальна мотивація, мотиваційний компонент, навчальна діяльність.

В статье рассмотрены суть учебной мотивации младших школьников, как основа развития положительных мотивов учения. Проанализированы научные подходы к определению сущности понятий «мотивация», «мотивация учения», «учебная мотивация». Определенные группы приемов и методов стимулирования учащихся, которые способствуют развитию самооценки и коррекции деятельности, самостоятельному осуществлению переноса знаний и умений в новую ситуацию, развития способностей и формирования самостоятельности. Обосновывается необходимость учебной мотивации у младших школьников. Рассмотрены формы организации

учебной деятельности учащихся способствуют формированию мыслительной деятельности учащихся по усвоению знаний, применения усвоенных знаний и самостоятельного получения знаний, развития его мышления.

Ключевые слова: мотивация, мотивация учения, учебная мотивация, мотивационный компонент, учебная деятельность.

The article analyzed the essence of educational motivation of primary school students as the basis of positive motives for studying. Analyzed scientific approaches to determination of essence of concepts «motivation», «learning motivation», «studying motivation». The groups techniques and methods of stimulating pupils were defined, which contribute to the development of self-evaluation and correction of activities, independent implementation of the transfer of knowledge and skills in new situation, the development of abilities and formation of self-reliance. The necessity of studying motivation of primary school students was substantiated. The forms of organizing the process of studying which influence the formation of intellectual activity of students due to the acquired knowledge the usage of acquired knowledge and ability for self-education, the development of students' thinking were analyzed.

Key words: motivation, learning motivation, studying motivation, motivational component, studying activities.

На сучасному етапі суспільство вимагає від школи підвищення якості процесів навчання і виховання. Проблема навчальної мотивації, її активізації у молодшому шкільному віці є надзвичайно актуальною у теперішній час. Вагомим фактором, що впливає на її ефективність є формування у школярів прийомів самостійного придбання знань і розвитку пізнавальних інтересів, формування у них активної життєвої позиції.

У процесі формування навчальної мотивації необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості молодших школярів. Молодший шкільний вік – це початок становлення мотивації учіння, від якого багато в чому залежить доля дитини протягом усього

шкільного періоду. Сучасний вчитель початкових класів повинен бути не тільки носієм знань, але і вміти формувати у молодших школярів уміння до навчальної діяльності, що є основою формування мотивації навчальної діяльності молодших школярів та бажання вчитися.

Водночас слід зазначити, що в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях, в основному, надається увага формуванню навчально-пізнавальних інтересів, активізації пізнавальної і розумової діяльності (Н. Бадмаєва), прагненню до пізнання, постійній потребі у діяльності, розвитку особливого виду здібностей, та вказують на початок шкільного учіння як психологічну кризу саморегуляції поведінки та діяльності, усвідомлення сво-

го місця у сфері суспільних відносин (Д. Ельконін), періоду формування навчального потенціалу особистості, яка розвивається (Ю. Гільбух), періоду зародження соціального «Я» (Л. Божович).

Але на сучасному етапі в педагогічній теорії і практиці недостатньо обумовлюється успішність пізнавальної діяльності учнів особистісно значущими факторами в організації навчального процесу. Потребує більш ґрунтовного вивчення проблеми впливу на успішність навчання молодших школярів, їх соціального оточення, готовності до отримання нових знань, особливостей взаємодії учасників навчально-виховного процесу.

Мета статті передбачає аналіз наукової літератури для визначення понять «мотивація», «мотивація учіння», «навчальна мотивація».

У дослідженнях з психології закономірності перебігу психічних процесів у дітей молодшого шкільного віку представлено в положеннях:

- психолого-педагогічної теорії засвоєння знань та формування наукових понять (Л. Виготський, Л. Занков, Н. Менчинська);
- теорії навчальної діяльності (П. Гальперін, В. Давидов, Д. Ельконін та ін.);
- положеннях про провідну роль навчання в розвитку молодших школярів (Л. Занков, Г. Костюк та ін.);
- мотиви учіння молодших школярів, особливості розвитку мотиваційної сфери в умовах навчальної діяльності (Л. Божович, Л. Виготський, В. Давидов, Д. Ельконін, Г. Костюк, О. Леонтєв, А. Маркова, М. Матюхіна та ін.).

Термін «мотивація учіння» в енциклопедії освіти розглядається як склад-

на система спонукань, що зумовлюють спрямування активності індивіда на отримання, перетворення і збереження нового досвіду (знань, умінь, способів дій, вражень, уподобань).

Л. Божович визначає, що навчальна мотивація молодших школярів спонукається ієрархією мотивів, в якій домінуючими можуть бути або мотиви, пов'язані зі змістом цієї діяльності та процесом навчання, або такі мотиви, що пов'язані з широкими суспільними стосунками дітей [1].

У наукових працях вчених: В. Вілюнас, О. Гребенюк, Є. Ільїн, А. Маркова під формуванням мотивації навчання молодших школярів розуміють спеціально організований процес цілеспрямованого впливу на учня, створення умов та ситуацій для прояву його активності, з метою розвитку позитивних мотивів навчання.

Для ефективного розвитку навчальної мотивації молодших школярів важливим є застосування різних форм організації навчальної діяльності (індивідуальної, парної, колективної, групової) та їх чергування.

Практичний досвід показує, що колективні та групові форми діяльності на уроці створюють кращу мотивацію, оскільки задовольняють велику потребу молодших школярів у спілкуванні.

У колективній навчальній праці складається вміння школяра оцінювати себе з точки зору іншої людини, підвищується відповідальність перед іншою людиною, вміння приймати рішення, що стосується не лише себе, але й інших людей. Це сприяє вихованню активної життєвої позиції, здібностей до самооцінки, вміння долати конфлікти.

Груповою формою навчання включає в активну роботу навіть пасивних, слабо мотивованих учнів, оскільки вони не можуть відмовитися від виконання

своїєї частини роботи. Крім того виникає налаштування на змагання, бажання бути не гірше за інших. Таким чином, можна говорити про вплив колективної та групової роботи на всі види соціальної мотивації. Соціальні мотиви можуть підтримувати інтерес до навчання там, де не сформовані пізнавальні.

Л. Скрипченко, О. Скрипченко у дослідженнях розкривають результати системного аналізу соціальних, педагогічних, психологічних факторів, які визначають ставлення учнів до навчання, а також факторів, що впливають на потреби та мотиви школярів, проведеного що виникнення та функціонування мотивів навчання в дітей характеризується динамічністю, пов'язаністю з розвитком їх мотиваційної сфери.

Наявність у більшості учнів молодших класів широких пізнавальних та соціальних мотивів навчання свідчать про характерні для першокласників орієнтації на зовнішні формальні сторони шкільного життя поступово зникає, а з'являються і до кінця навчання в початковій школі підсилюються навчально – пізнавальні мотиви, мотиви соціального співробітництва розглянуто у дослідженнях Н. Головань, І. Дубровіної, М. Дригус, О. Шабаліної, Г. Щукіної.

Визначаючи характерні ознаки особистісно орієнтованого навчання О. Савченко підкреслює значущість мотиваційного компоненту:

- зосередження на потребах учня;
- діагностична основа навчання;
- переважання навчального діалогу;
- співпраця, співтворчість між учнями і вчителями;
- система вибору і відповідальності;
- турбота про фізичне та емоцій-

не благополуччя учнів;

- пристосування методики до навчальних можливостей дитини;
- стимулювання розвитку і саморозвитку учня [3].

Таким чином, специфіка мотивації навчання дітей молодшого шкільного віку забезпечує ефективність функціонування суб'єкт-суб'єктних взаємин між учителем і учнем, що покладено в основу завдань особистісно орієнтованої освіти.

У Державному стандарті початкової загальної освіти, що ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що відповідає сучасним вимогам суспільства. Актуальними завданнями, визначеними основним документом початкової школи, є оволодіння ключовими компетентностями, які передбачають особистісно - соціальний та інтелектуальний розвиток учнів; життєві компетентності учнів формуються на основі міжпредметних зв'язків та є інтегрованим результатом предметних і міжпредметних компетенцій.

Вимоги нового Державного стандарту початкової загальної освіти, поставили перед педагогами завдання:

- навчити дітей застосовувати набуті знання для розв'язання конкретних життєвих завдань;
- брати на себе відповідальність за прийняття рішень та їх виконання;
- сформувати в них культуру міжособистісних стосунків.

У сучасних умовах учителі є зразком для дітей, здатного до творчої професійної діяльності, толерантним до кожного учня, застосування інноваційних технологій допомагає реалізації цих завдань, визначення індивідуального творчого стилю діяльності, взаємодії з учнями та їх батьками. Вчитель, який творчо працює, має

необхідні якості для розробки засобів і способів формування розумової діяльності учнів щодо засвоєння знань, застосування засвоєних знань і самостійного отримання знань, розвитку його мислення.

У своїй діяльності вчителів початкових класів потрібно не лише враховувати основні умови формування мотивації навчання, але й активно використовувати різні прийоми та методи стимулювання учнів. Умовно їх можна розділити на чотири групи:

- емоційні (створення ситуації успіху, заохочення чи осуд, створення яскравих наочно-образних засобів, стимулююче оцінювання, схильність до переживання радості, спонтанність прояву своїх станів);
- пізнавальні (опора на життєвий досвід, вільний вибір завдань, пошук альтернативних рішень, виконання творчих завдань, наявність завдань «на кмітливість», створення проблемних ситуацій);
- вольові (пізнавальна потреба, пред'явлення навчальних вимог, самооцінка та корекція своєї діяльності, самостійне здійснення переносу знань і умінь у нову ситуацію, інформування про обов'язкові результати навчання, рефлексія поведінки);
- соціальні (створення ситуацій взаємодопомоги, співпраці, взаємоперевірка).

Отже, у процесі формування мотивації навчання потрібно використовувати загальне позитивне ставлення дитини до школи, широту її інтересів, допитливість, а також безпосередність, довірливість молодших школярів, їхню віру в авторитет учителя та готовність виконувати будь-які його завдання.

У наукових дослідженнях В. Серіков і Н. Алексєєв визначають головне завдання особистісно-орієнтоване навчання – це створити для учнів необхідні умови для розвитку їхніх здібностей та формування самостійності.

Ми дотримуємося Г. Селевко, який вважає, що своєрідність цілей особистісно-орієнтованих технологій – в орієнтації на властивості особистості, її формування і розвиток не на чисте замовлення, а, насамперед, у відповідності з природними здібностями. А, значить, особистісно-орієнтоване навчання має бути індивідуальним.

Формуванню навчальної мотивації сприяє вмиле використання ігрових ситуацій. За умови залучення дітей у ситуацію дидактичної гри, їхній інтерес до навчальної діяльності стрімко зростає, працездатність підвищується.

Щоб кожна дитина могла стати успішною, відзначаємо навіть невеличкий успіх, просування вперед.

Таким чином, цілеспрямоване і систематичне застосування різних форм і прийомів розвитку навчальної мотивації у молодших школярів зміцнює бажання дітей опановувати знання і формує стійкий інтерес до більшості навчальних предметів. Зазначені особливості формування мотивації учіння учнів початкових класів необхідно обов'язково враховувати вчителям.

Успішними умовами формування навчальної мотивації є: розвиток самостійності і самоконтролю учня; надання свободи вибору; максимально можливе зняття зовнішнього контролю; завдання навчання повинні виходити з запитів, інтересів і прагнень учня; цікавість, незвичайне виклад навчального матеріалу; включеність учнів у спільну навчальну діяльність в класі; продумана система заохочень і покарань у навчальній діяльності; особистість учителя і характер його ставлен-

ня до учня; диференціація навчання.

Отже, формування навчальної мотивації призводить до зміни не тільки результатів навчальної діяльності, але розвиток самого учня. Д.Б. Ельконіна у працях визначає, що навчальна діяльність – це діяльність, що має своїм змістом оволодіння узагальненими способами дій у сфері наукових понять. Така діяльність повинна спонукати адекватними мотивами. Ними можуть бути мотиви, безпосередньо пов'язані з її змістом, мотиви придбання узагальнених способів дій, мотиви власного вдосконалення і інші. Якщо вдається сформулювати такі мотиви в учнів, то підтримуються, наповнюючи новим змістом, загальні мотиви діяльності. Вони пов'язані з позицією школяра, здійсненням ним суспільно значущою і оцінюваною діяльністю.

Він зазначав, що діти по мірі наближення до кінця молодшого шкільного віку краще оволодівають розумовими операціями: аналізу, синтезу, узагальнення, абстрагування, конкретизації тощо, що пов'язано з формуванням лобних ділянок кори головного мозку, удосконалення в учнів початкових класів набувають умінь планувати, набувають умінь планувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, визначати послідовність виконання операцій.

Таким чином, завдяки аналізу психолого – педагогічної літератури були визначені науково – теоретичні підходи вивчення досліджуваної проблеми, розкриті вікові особливості мотивації навчання молодших школярів, що дало підставу для виокремлення діагностичного, корекційного та стимулюючого етапів структурно компонентної моделі формування мотивації навчання.

В. Давидов, А. Дусавицький, А. Калчов, С. Корнієнко особливе значення приділяють таким чинникам (серед соціально-педагогічних і психологічних):

- сім'я та колектив учнів класу (на основі їх задовольняється потреба у спілкуванні, створюється поле для становлення власної соціальної позиції тощо);
- вольове зусилля (оскільки воно відіграє велику роль у виникненні і функціонуванні мотивів);
- дошкільна мотиваційна готовність (тому що вона є фундаментальною основою для зміцнення або формування бажаних мотивів навчання).

За дослідженнями О. Кочерги, значний вплив на успішність дітей – сформованість вольових навичок, вольової поведінки, що передбачає домінування мотивів не від безпосередніх збудників, а відповідно до свідомо поставленої мети. Значущим мотивом вольового вчинку молодшого школяра є насамперед позитивні емоції, викликані передбаченням наслідків цього вчинку, перспективою досягнення свідомо поставленої цілі.

Отже, уже в початкових класах у дітей слід формувати навички цілепризначення, які є могутнім чинником мотивації учіння та самоосвіти.

Таким чином, для дітей молодшого шкільного віку характерними у розвитку психічних процесів є перехід від мимовільності до довільності та сильний вплив емоцій на їх протікання. Ефективне формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності можливе лише за умов знання та врахування особливостей психоемоційного розвитку дітей молодшого шкільного віку у навчальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гузенко О.А. Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти: автореф дисс...канд. пед. наук 19.00.03 / О. А. Гузенко. – К., 2002. – 17 с.
2. Педагогічна психологія: навчальний посібник для студ. педін-тів / Під ред. Л. М. Проколієнко, Д. Ф. Ніколенка. – Київ: Вища школа, 1991. – 183 с.
3. Савченко О. Про організацію навчально-виховного процесу / О. Савченко // Початкова школа. – 1999. – № 6. – С. 1-4.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: в 2-т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: АПН РСФСР, 1989. – 460 с.

ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Huzenko O.A. Formuvannya motyvatsiyi navchannya molodshykh shkol'yariv v umovakh osobystisno oriyentovanoyi osvity: avtoref dyss...kand. ped. nauk 19.00.03 [The formation of motivation of training of younger schoolboys in conditions of personality-oriented education: abstract of diss...candidate. der. Sciences 19.00.03] / O. A. Huzenko. – K., 2002. – 17 s.
2. Pedahohichna psykhohihiya: navchal'nyy posibnyk dlya stud. pedin-tiv [Pedagogical psychology] / Pid red. L. M. Prokoliyenko, D. F. Nikolenka. – Kyiv: Vyshcha shkola, 1991. – 183 s.
3. Savchenko O. Pro orhanizatsiyu navchal'no-vykhovnoho protsesu [On the organization of the educational process] / O. Savchenko // Pochatkova shkola. – 1999. – # 6. – S. 1-4.
4. Rubinshtejn S.L. Osnovy obshchej psihologii: v 2-t. [Fundamentals of General psychology] / S.L. Rubinshtejn. – M.: APN RSFSR, 1989. – 460 s.